

12. Lófogók és csirkekötők*: pártpreferencia csoportok politikai azonosulása és attitűdjei (Fábián Zoltán – Tóth István György)

12.1. Bevezetés

A kutatásunkban TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat (2003 és 2007 évi hullámok), valamint a Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány 2003. évi választáskutatási adatbázisát használjuk fel⁵¹. Mindkét vizsgálat kérdőívében szerepeltek a válaszolók pártpreferenciájára és politikai-ideológiai azonosulására vonatkozó kérdések. Ezen túlmenően abban is közös a két vizsgálat, hogy mindkettő kutatás egy évvel a parlamenti választásokat követően ősszel zajlott. Az országot a vizsgálatok idején balközép, szocialista és szabad demokrata koalíció irányította, a parlamenti ellenzéket pedig a magát jobboldaliként meghatározó Fidesz-MPP és a Magyar Demokrata Fórum (MDF) alkotta. 2006 óta a Parlament régi-új szereplője a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP), amely szintén jobboldali pártként vesz részt a közéletben.

Persze a politikai helyzetben és a társadalmi, gazdasági klímában számos más analógia és jelentős különbség mutatkozik. Ezek részletesebb tárgyalása túlmutatna a jelen írás keretein, hiszen a tulajdonképpeni témánk a választók politikai-ideológiai azonosulása, valamint az állam, a kormányzat szerepével kapcsolatos attitűdök.

A politikai bal- és jobboldal szereplői hagyományosan eltérő nézeteket vallottak az állam felelősségi körének megítéléséről. A tizenkilencedik és a huszadik század folyamán a parlamentáris európai politikában a baloldal („Old Left”) az állam gazdasági és szociális szerepének kiterjesztését képviselte az egyenlőségre, a szociális igazságszóra törekvés jegyében. A nyugat-európai szociáldemokrata pártok a II. világháborút követően olyan jóléti államokat építettek ki amelyeket többek között az jellemzett, hogy meghatározó iparvállalatokat államosítottak, a szakszervezetek pedig jelentős politikai befolyást gyakoroltak. A jobboldal a szabadság értékére hivatkozva óvott az állami beavatkozástól mondván, hogy az megöli az egyéni kezdeményezést és a piac önszabályozó folyamataitól várta azt, hogy az általános jólét növekedjen. Ronald Reagan amerikai elnök és Margaret Thatcher az Egyesült Királyság miniszterelnöke egyaránt emblemikus alakjaivá váltak a nyolcvanas években gazdasági sikereket felmutató laissez faire gazdasági konzervativizmusnak.

Ugyanakkor a bal- és jobboldali elképzelések az állami szerepvállalásról már a hatvanas évektől kezdve jelentősen eltértek a fenti sémától. A „szociális piacgazdaság”

* Idézet Salman Rushdie Hárún és a mesék tengere című könyvéből (Budapest: Ulpus-ház. Fordította: Falvy Mihály).

⁵¹ A DKMKKA 2003. évi választáskutatásának érdekessége, hogy az adatfelvételt háromszor ezerfős mintán három kutató intézet (Szonda-Ipos, Medián, TÁRKI Zrt.) együttesen végezte egységes módszertan alapján kétféle kérdőívvel. A kutatás adatai elérhetők a TÁRKI Adatbankból (http://www.tarki.hu/cgi-bin/katalogus/tarkifo_hun.pl?sorszam=TDATA-G34), valamint az eredményeket részletesen bemutatja Angelusz és Tardos, (2005).

(Soziale Marktwirtschaft) nyugat-német és osztrák modelljét a kereszténydemokraták dolgozták ki. Egyaránt elutasították a tervgazdaságot és a tisztán szabad versenyességet, de elfogadták a szociáldemokraták által proponált jóléti államot.

A berlini fal leomlása után jelent meg a baloldali „harmadik út”, „a radikális közép” ideológiája. Antony Giddens (1999) brit szociológus, a modern baloldal fő ideológusa szerint ez „harmadik út” jelent a hagyományosan állampárti baloldal és a jobboldali gazdasági liberalizmus között. Ezt úgy teszi, hogy elismeri a piac gazdasági szabályozó szerepét, de továbbra is nagy hangsúlyt fektet a társadalmi igazságosságra és szolidaritásra a globális kihívások közepette. Az egyenlőség növelését az „új szociáldemokrácia” nem az állami újraelosztás mértékének növelésével kívánta megvalósítani, és a passzív jóléti állammal szembe az aktív, munkára ösztönző jóléti államot helyezték (welfare vs. workfare). Ahogy Tony Blair angol miniszterelnök (1997–2007) mondta: „hagyományos értékek egy megváltozott világban”.

Viszonylag korán megfogalmazódott a harmadik úttal szemben az a kritika, mely szerint az csak retorikájában önálló irányzat, valójában a laissez faire liberalizmus baloldali változata, amely csak a polarizált brit politikai viszonyok között jelenhetett meg autentikus módon baloldali politikaként. (vö. Geyer, 2001) A harmadik út – marxista baloldali kritikusai szerint – lényegét tekintve a thatcheri gazdaságpolitika egyenes folytatását valósította meg. Talán az sem meglepő, hogy a liberális gazdaságpolitikát megvalósító balközép kormányokkal szemben a jobbközép pártok a jóléti állam fenntartása mellett kezdtek érvelni.

Az hogy mit jelent a baloldali, és mit a jobboldali politika, nyilvánvalóan nem csak az határozza meg, hogy az egyes politikai irányzatok miként viszonyulnak az állam szerepéhez. Kétségteljes az is nagyon fontos, hogy miként viszonyulnak a modern kor alapvető politikai értékeihez: az egyéni szabadságjogokhoz, a jogi és szociális egyenlőséghez, az igazságossághoz, a különféle társadalmi csoportok iránti szolidaritáshoz, identitásokhoz. Persze ne higgyük azt, hogy a politika világa egy filozófiai szemináriumra hajaz. A politika szereplői, a pártok csoport érdekeket képviselnek úgy, hogy minél több választó szavazatát igyekeznek megszerezni. A politikai diskurzusban folyamatosan alakul, hogy mi a hiteles baloldali vagy jobboldali politika tartalma. Ezt nemcsak a választók társadalmi, gazdasági tagoltsága (a politikai törésvonalak) határozzák meg, hanem a politikusok saját maguk is aktívan formálják. (Enyedi, 2004; Fábián, 2005) Ugyanaz a konkrét gazdaságpolitikai intézkedés (pl. a közszolgáltatások privatizációja) lehet egyszer jobboldali, ha a szabadságra és a piacgazdaságra hivatkozik és egy jobboldali kormány valósítja meg, de lehet baloldali is, ha a nagyobb fokú társadalmi igazságosság nevében baloldali kurzus hajtja végre. A lényeg, hogy a pártok képesek legyenek elfogadtatni a választókkal az esetleges megszorító intézkedéseket is. (Green-Pedersen, 2002)

A jelen tanulmányban áttekintjük a pártpreferencia-csoportok arányának változását 2003 és 2006 között, valamint azt, hogy e csoportok pozíciója miként változott a bal- és jobboldali, valamint liberális- és konzervatív identitás mentén. Végezetül azt vizsgáljuk meg, hogy a vizsgált csoportok milyen véleményeket vallanak az állam szerepéről.

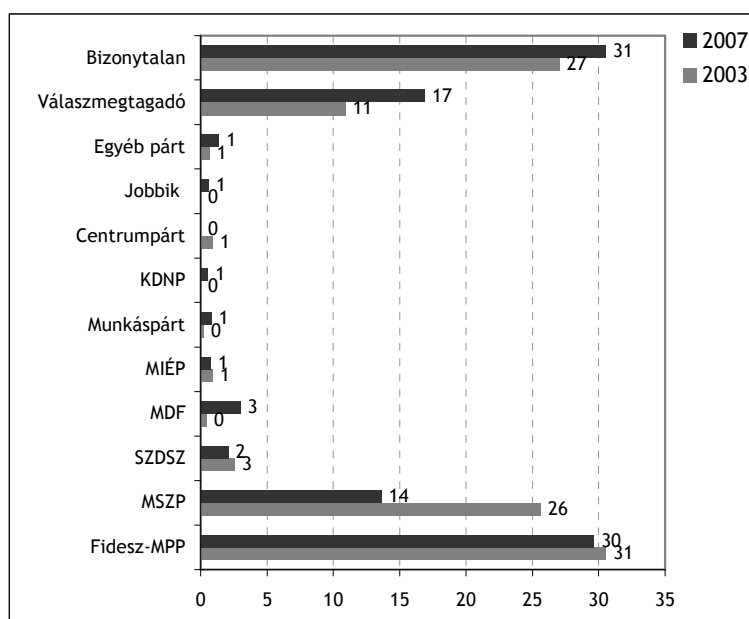
12.2. Pártpreferencia-csoportok

A válaszolók a 18 éves és idősebb válaszolók pártpreferenciáját azzal a sztenderd kérdéssel vizsgáltuk, hogy „ha most vasárnap parlamenti választások lennének, Ön melyik párt listájára szavazna?” E kérdés alapján megkülönböztetjük a parlamenti és parlamenten

kívüli pártok táborait, a bizonytalanokat, a látens preferenciával rendelkező választamegttagadókat. Ezúttal figyelmen kívül hagyjuk a részvételi szándékokat, a szavazói táborok elszántságát, pusztán az egyes preferencia-csoportokra koncentrálunk.

Amint a 12.1. ábra mutatja a leglényegesebb változás a két időpont között az, hogy a szocialisták tábor a közel felére apadt, 26 százalékról 14 százalékra. Megnőtt a bizonytalanok és a látens véleménnyel rendelkezők aránya. Ez utóbbi két csoport együttes aránya a teljes népesség közel felét (48%) teszi ki. A legnagyobb ellenzéki párt, a Fidesz-MPP támogatottsága a két időpont között gyakorlatilag változatlan maradt. A kisebb parlamenti pártok közül az MDF támogatottságában mutatkozik a jelentősebb növekedés (0-ról 3 százalékra), míg a liberális párt támogatottsága lényegében nem változott.

12.1. ábra Pártpreferencia-csoportok a 18 éves és idősebb népesség körében (2003 ősz és 2007 ősz, százalékok)*

Forrás: 2003. DKMKKA választáskutatási adatbázis AB verzió, TÁRKI Háztartás Monitor, 2007. Vö. 12.1. táblázat

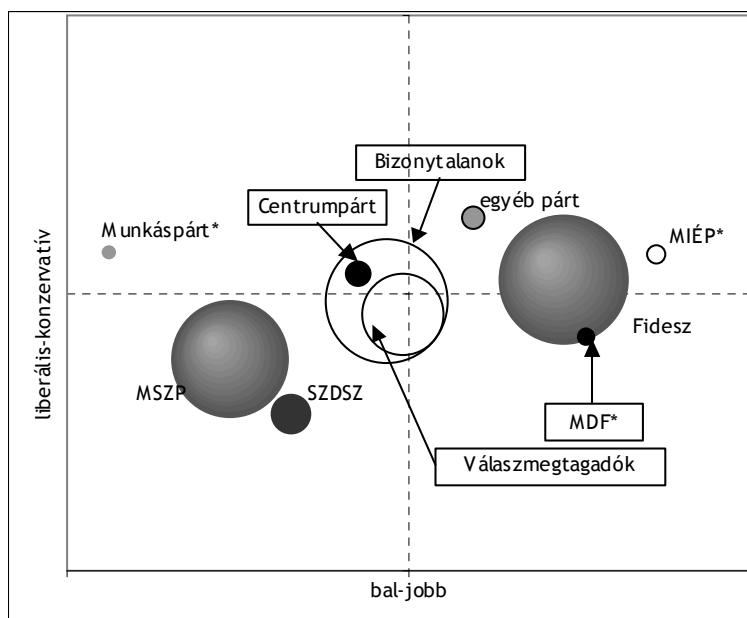
12.3. Politikai-ideológiai orientációk

A vizsgálatban résztvevők politikai-ideológiai azonosulását a politikai magatartás vizsgálatokban sztenderd módon használt tízfokú bal-jobb és liberális-konzervatív skálákkal mértük. A bal-jobb azonosulás terén csökkent – 5 százalékponttal – a határozott baloldali azonosulással rendelkezők köre. Hasonlóan a pártpreferencia kérdéshez ez esetben is növekedett a látencia, a választamegttagadók aránya. (12.2. táblázat)

A liberális-konzervatív azonosulás változásait tekintve kiemelhető, hogy csökkent – szintén 5 százalékponttal – a skála 1-esértékét választók, vagyis a határozott liberális állásponton lévők aránya, valamint erőteljesen növekedett (plusz 9 százalékpont) a konzervatív irányba húzók (6-os értéket választók aránya). Szintén jelentősen növekedett a látencia vagyis a választamegttagadók aránya, csökkent viszont a bizonytalanok tábor. (12.3. táblázat)

Összességében azt mondhatjuk, hogy 2007 végén deklarált bal-jobb és liberális-konzervatív identitással a vizsgált népesség 70 százaléka bír. Nagyfokú konzisztencia mutatkozik a két szóban forgó skálán regisztrált látenciában. Aki véleményét eltitkolja, vagy nem tud véleményt alkotni a bal-jobb skálán, az 80 százalék fölötti valószínűséggel ugyanolyan választ ad a liberális-konzervatív azonosulását firtató kérdésre.

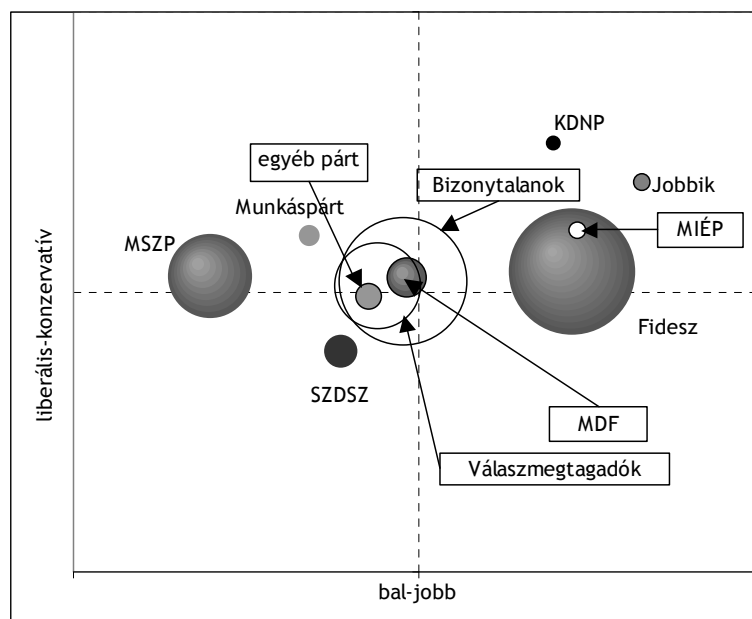
12.2. ábra A pártpreferencia-csoportok elhelyezkedése a bal-jobb és a liberális-konzervatív azonosulás kétdimenziós terében, 2003

Forrás: 2003. DKMKKA választáskutatási adatbázis A verzió. A pártpreferencia-csoportokat jelző körök mérete a csoportok mintában megfigyelt számosságával arányosak.

*Megjegyzés: Alacsony esetszám.

12.3. ábra A pártpreferencia-csoportok elhelyezkedése a bal-jobb és a liberális-konzervatív azonosulás kétdimenziós terében, 2007

Forrás: TÁRKI Háztartás Monitor, 2007. A pártpreferencia-csoportokat jelző körök mérete a csoportok mintában megfigyelt számosságával arányosak.

Az elmúlt félévtizedben a pártpreferencia-csoportok helyzete csak kismértékben változott a vizsgált politikai-ideológiai dimenziók (bal-jobb, liberális-konzervatív) mentén. (12.2. és 12.3. ábra) A legjelentősebb elmozdulás az MDF táborában figyelhető meg a jobboldalról a centrum irányába. A látens csoportok (válaszmegtagadók, bizonytalanok) nagy tömegei továbbra is a centrumban helyezkednek el. (Korábban a Centrumpárt próbálkozott elhódításukkal, jelenleg pedig a Demokrata Fórum tesz kísérletet megszólítani őket.)

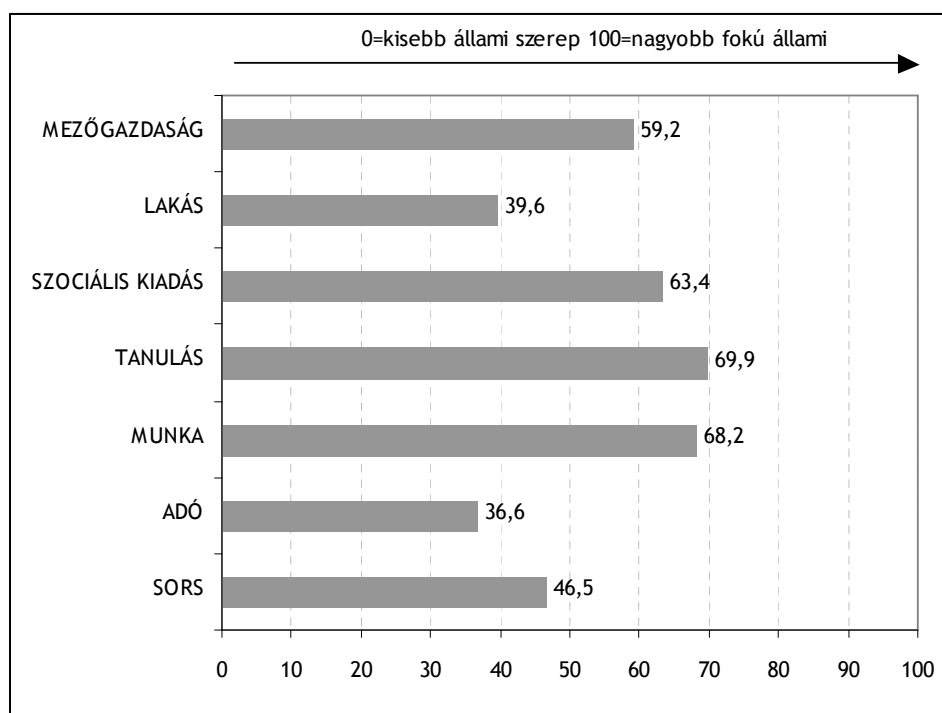
12.4. Az állam szerepével kapcsolatos attitűdök

12.4.1. AZ ATTITŰDÖK ÉS A PÁRTPREFERENCIÁK KAPCSOLATA

A kutatásban szerepelt egy sor attitűdkérdés, amely mindegyike az állam szerepével volt kapcsolatos a legkülönbözőbb területeken. Mindegyik kérdést oly módon kódoltunk át egy 0–100 fokú skálára, hogy a magasabb érték az állam nagyobb fokú szerepvállalását jelezze. (12.1. szövegdoboz)

A kérdésekre adott válaszok átlagát vizsgálva látható, hogy a legtöbb kérdésben inkább a nagyobb fokú állami szerepvállalást preferálják a megkérdezettek (12.4. ábra). A válaszok átlagai a százfokú skálán 60-as vagy afölötti értéket mutatnak a hét kérdés közül négyben. Figyelemre méltó a feltett kérdések kontextuális hatása. Az ADÓ és a SZOCIÁLIS KIADÁS változók lényegében ugyanazt próbálják mérni különböző válasz-skálákkal, nevezetesen a válaszadók adótudatosságát, illetve adócsökkentéssel kapcsolatos attitűdjét. Az egyik esetben (ADÓ) az adócsökkentést preferálják inkább, de ekkor a kérdésben csak a „szociális kiadások növelése” merül fel válasz alternatívaként. Amikor azonban konkrét utalás van az oktatásra, egészségügyre (SZOCIÁLIS KIADÁS), akkor az emberek kevésbé hívei az adócsökkentésnek. A felsőoktatás (TANULÁS) és a munkanélküliség (MUNKA) terén a legmagasabbak az állami szerepvállalással kapcsolatos elvárások. Az állami lakásépítéssel (LAKÁS) és a mezőgazdasági termeléssel (MEZŐGAZDASÁG) kapcsolatban kisebb szerepet szánnak a közvetlen állami intézkedéseknek.

12.4. ábra Az állammal kapcsolatos attitűdkérdések átlagértékei*

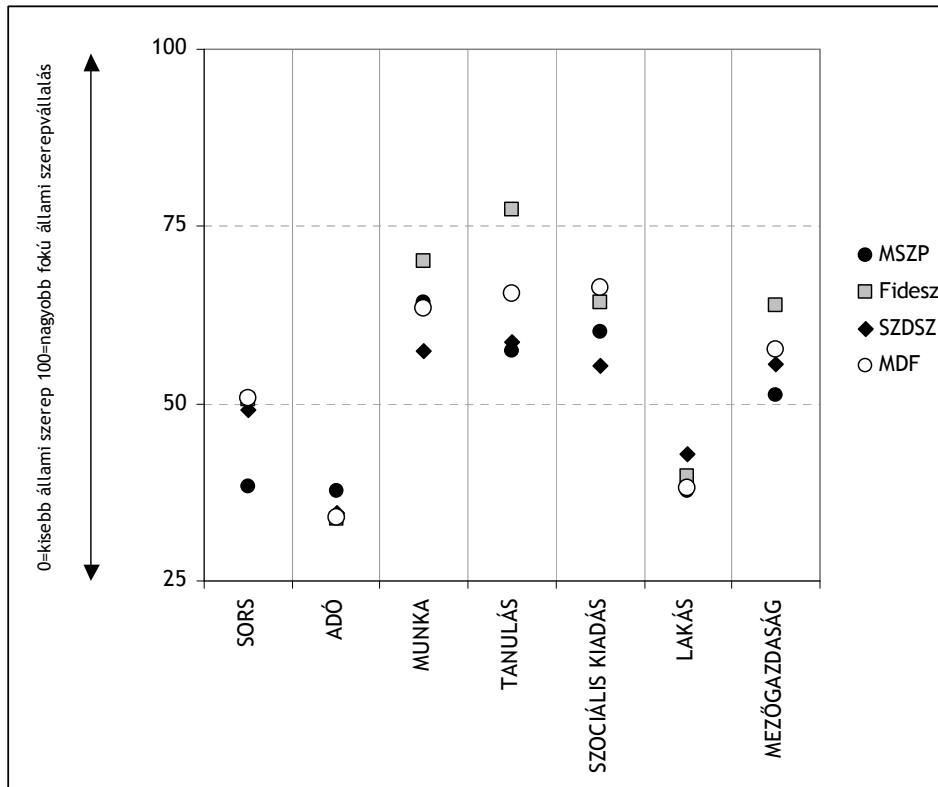

* Megjegyzés: a változók definícióját, illetve a kérdések szövegét lásd 12.1. szövegdobozban.

A kérdések összefüggését vizsgálva a bal- és jobboldali azonosulást mérő skálával érdekes összefüggések bontakoznak ki. (12.4. táblázat) A nagyobb állami szerepvállalást szorgalmazók inkább jobboldali azonosulással rendelkeznek, bár a korrelációs elemzéssel feltárt összefüggések ereje gyenge: 0,1–0,2 közötti. Az minden esetre kijelenthető, hogy a hagyományos baloldaliság, amely a nagyobb fokú állami szerepvállaláshoz kapcsolódik, Magyarországon megszűnt a tömegattitűdök szintjén is. Ez nem utolsó sorban annak a következménye, hogy a bal- és jobboldali pártok által megfogalmazott politikai üzenetek már évek óta ebbe az irányba hatottak, gondoljunk csak a jelen tanulmány írása közbeni 2008. tavaszi népszavazási kampányra (tandíj, vizitdíj, kórházi napidíj eltörlés). A nagyobb parlamenti ellenzéki párt – a jobboldali Fidesz – a nagyobb fokú állami szerepvállalás mellett kampányol az egészségügy és az oktatás terén. A vizsgált attitűdök a liberális-konzervatív azonosulással már az „elvárt” irányba mutatnak összefüggést, vagyis a liberálisok inkább kisebb államot szeretnének. Ugyanakkor itt is szembeötlő, hogy a kapcsolat rendkívül gyenge.

A pártpreferencia-csoportok szerinti bontásból az derül ki, hogy az állammal kapcsolatos attitűdök viszonylag homogének, kis különbségek mutatkoznak az egyes csoportok között. (12.5. ábra) Még leginkább a felsőoktatási tandíjjal kapcsolatos attitűdben (TANULÁS) mutatkoznak jelentősebb eltérések a pártpreferencia-csoportok között: a Fidesz szimpatizánsai értenek egyet leginkább az „ingyenes” felsőfokú oktatás szükségességével. Kevésbé támogatják ezt a szocialista-liberális kormánykoalíció pártjainak támogatói. Más kérdésekben is (MUNKA, MEZŐGAZDASÁG) paternalistábbnak bizonyulnak a nagyobb ellenzéki párt hívei, de összességében nincsenek jelentős különbségek a pártpreferencia-csoportok között.

12.5. ábra Az állammal kapcsolatos 0–100 fokú attitűdkérdések átlagai a pártpreferencia-csoportokban (parlamentari pártok)*

*Megjegyzés: a változók definícióját, illetve a kérdések szövegét lásd a 12.1. szövegdobozban. A magasabb átlagérték paternalistább attitűdöt jelez. Vö. 12.5. táblázat

Összefoglalásként elmondható, hogy a bal-jobboldali azonosulás szerint nagyobb különbségek vannak a pártpreferencia csoportok között, mint a liberális-konzervatív skála alapján. A bal-jobboldali azonosulás független az állami szerepvállalással és az egyéni felelősséggel kapcsolatos attitűdöktől, a hagyományos baloldali kötődés az állami gondoskodáshoz a tömegattitűdök terén is eltűnt. A bal-jobb politikai azonosulást sokkal inkább a pártpreferencia maga és a politikai törésvonalak határozzák meg.

12.1. szövegdoboz Az állam szerepével kapcsolatos attitűdváltozók

SORS: eredetileg négyfokú skála 0–100 fokú skálára transzformálva

„Ezen a válaszlapon egymásnak ellentmondó a.) és b.) kijelentések szerepelnek. Mondja meg mindegyikről, hogy melyikkel ért egyet: Feltétlenül az a.) kijelentéssel, inkább az a.) kijelentéssel, inkább a b.) kijelentéssel, vagy feltétlenül a b.) kijelentéssel?”

(a) 0= „Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért.”

(b) 100= „Az államnak nagyobb felelősséget kellene vállalnia az emberekről való gondoskodásban.”

ADÓ: eredetileg tízfokú skála 0–100 fokú skálára transzformálva

„Ha a kormány mérlegelné, hogy az adókat csökkentse, vagy pedig a szociális kiadásokat növelje, akkor Ön szerint hogyan kellene az államnak állást foglalnia? Kérem, a VÁLASZLAP segítségével mondja meg, hogy hol helyezné el az Ön véleményét egy 1-től 10-ig terjedő skálán, ahol az 1-es jelentené az adók csökkentését, a 10-es pedig a szociális kiadások növelését?”

0=adók csökkentése

100=szociális kiadások növelése

„Az emberek eltérő módon gondolkodnak arról, hogy Magyarország gazdasági és társadalmi problémáinak megoldása érdekében milyen fontos lépések megtételére lenne szükség.

Ezen a válaszlapon egymásnak ellentmondó a.) és b.) kijelentések szerepelnek. Mondja meg mindegyikről, hogy melyikkel ért egyet: Feltétlenül az a.) kijelentéssel, inkább az a.) kijelentéssel, inkább a b.) kijelentéssel, vagy feltétlenül a b.) kijelentéssel?”

MUNKA: eredetileg négyfokú skála 0–100 fokú skálára transzformálva

(a) 100= „Az állam kötelessége, hogy munkát biztosítson a munkanélkülieknek.”

(b) 0= „A foglalkoztatással kapcsolatos problémák megoldását a piaci viszonyokra kell bízni.”

TANULÁS: eredetileg négyfokú skála 0–100 fokú skálára transzformálva

(a) 0= „A tanulás is befektetés és csakis a tandíjbefizetések által biztosítható az egyetemek színvonalas működése.”

(b) 100= „Az államnak kötelessége, hogy tandíj nélkül is biztosítsa a fiatalok felsőfokú képzését.”

SZOCIÁLIS KIADÁS: eredetileg négyfokú skála 0–100 fokú skálára transzformálva

(a) 100= „A kormány fontos feladata lenne, hogy többet költjön az egészségügyre, az oktatásra és különböző szociális juttatásokra.”

(b) 0= „Az adók csökkentése fontosabb lenne még akkor is, ha kevesebb pénz jut az egészségügyre, az oktatásra és különböző szociális juttatásokra.”

LAKÁS: eredetileg négyfokú skála 0–100 fokú skálára transzformálva

(a) 100= „A fiatalok lakásproblémáinak megoldása csakis az állami lakások építésével képzelhető el.”

(b) 0= „Minden fiatal oldja meg saját lakásproblémáját, de az állam támogassa őket kedvező hitellehetőségekkel és adókedvezményekkel.”

MEZŐGAZDASÁG: eredetileg négyfokú skála 0–100 fokú skálára transzformálva
 (a) 100= „Az államnak anyagilag támogatnia kell a mezőgazdasági termelést, mert e nélkül megélhetési gondjai lennének a termelőknek.”
 (b) 0= „A mezőgazdasági termékek is ugyanolyan termékek, mint amiket más gazdasági ágazatok állítanak elő. A mezőgazdasági termelők megélhetési gondjainak megoldását is a piaci viszonyokra kell bízni.”

12.4.2. A redisztribúciós attitűdök magyarázó modellje

Ebben a részben a pártpreferenciáknak az állami beavatkozással kapcsolatos hatását részletesebben elemezzük. Az attitűdök mérésére az állami újraelosztás iránti keresletet mérő indexet úgy létre, hogy egy eredményeinket a 2003-as Monitor vizsgálat adataival hasonlíthassuk össze. Az ún. redisztribúciós index képzése során a munkanélküliségi biztosítás, a jövedelem újraelosztás, a felsőoktatás-finanszírozás, a hazai termelés, a mezőgazdaság támogatása, illetve az állam szociális kiadásaiával kapcsolatos preferenciák egyéni összegzése révén hoztuk létre a képzett indexet.⁵² Ez az index adja a kialakított modellek magyarázandó változóját.

Feltételezésünk szerint az újraelosztási preferenciát három nagyobb okcsoportra vezethetjük vissza. Az első az *önérdek* motiváció csoport. Ebbe tartozik azonban az aktuális jövedelmi helyzeten kívül a múltban tapasztalat jövedelmi mobilitás, illetve a saját jövedelmi helyzet jövőbeni alakulására vonatkozó várakozás is. A második tényezőcsoportba olyan egyéni jellemzőket sorolhatunk, amelyek az egyének *világfelfogásához* kötődnek: az egyéni felelősségvállalással kapcsolatos vélemény, a kockázattal és bizonytalansággal kapcsolatos attitűd valamint a fogyasztás/megtakarítás kívánatos arányaira vonatkozó attitűd (ezt hedonizmus-attitűdnek nevezzük el). A harmadik tényezőcsoport az adott *egyenlőtlenségi rendszer megítélését* mutatja. Az egyenlőtlenségek szintjével elégedetlennek azokat tartjuk, akik teljesen egyetértenek azzal, hogy ma Magyarországon „túlzottan nagyok” az egyenlőtlenségek. Mindhárom tényezőcsoportot beépítettük egy-egy regressziós modellbe, amelyeket teljesen azonosan állítottuk fel 2003-ban és 2007-ben. Mindkét évben kiegészítettük a modelleket egy pártpreferencia változóval, amely a mindkét időpontban önálló parlamenti frakcióval rendelkező négy párt egyikével való szimpatizálást mutatta (szemben a többi megkérdezettel).

Az újraelosztással kapcsolatos preferenciák magyarázatára többváltozós, úgynevezett robusztus regressziós modelleket futtattunk.⁵³ A modellek abban különböznek egymástól, hogy a magyarázó változók mely csoportjait vonják be az elemzésbe. Az eredményeket a 12.6. és 12.7. táblázatok mutatják be.

Az alapmodell csak a kontrollváltozókat tartalmazza. Ide a megkérdezett gazdasági aktivitási státusa (kétértékű változók, amelyek az önálló vállalkozók, nyugdíjasok és

⁵² Maga az index az egyes változók eloszlási jellemzőit mutatóba sűrítő ún. z-score-ok összegzésével jött létre mindkét időpontban. Az index képzésről, jellemzőiről és magyarázó modelljéről lásd Tóth 2007 és TÁRKI 2007.

⁵³ A robusztus regressziós becslésekhez alkalmazott eljárás abban tér el az OLS modellektől, hogy az eredményekre jelentős befolyással bíró kiugró eseteket részben levágja, részben pedig lesúlyozza az alkalmazott módszer. Ezáltal a paraméterbecslések megbízhatóbbak lesznek, értelmetlenné válik viszont az OLS esetében szokásosan értelmezett R^2 interpretációja.

inaktívak/munkanélküliek preferenciáit mutatják a többiekéhez képest, az alkalmazottak, mint referencia kategória kihagyásával), neme, életkora (három nagyobb életkori csoportban), iskolai végzettsége (négy iskolai szinten) mellett a lakóhely településtípusa (három kétértékű változó Budapestre, városra és falura, a város kategória kihagyásával) kerültek be.

Az alapmodellben zömmel a várt összefüggéseket találjuk. Egyéb tényezők változatlansága mellett a vállalkozók a többi kategóriához képest szignifikánsan kisebb mértékben ragaszkodnak az állami megoldásokhoz, mint a többi munkaerő-piaci kategóriába tartozók, az inaktívak és munkanélküliek redisztribúció iránti kereslete pedig lényegesen nagyobb a népesség átlagánál. Az iskolázottság jelentős hatást mutat (még hozzá negatívát, tehát minél magasabb a kérdezett iskolázottsági szintje, annál kisebb az állami újraelosztás iránti kereslete). Ez így van mindkét évben és lényegében mindegyik modellben. 2003-ban még Budapest jelentősen különbözött a falvaktól és a városoktól. A fővárosban kisebb volt az újraelosztási index értéke, mint vidéken. Ez az összefüggés 2007-ben azonban már elenyészik, vagyis nincs önálló hatása a Budapesti lakhelynek ebben a tekintetben. Érdemes kiemelni, hogy az életkor hatása nem szignifikáns (a modellben szereplő háromértékű tipológia mellett kipróbáltuk egy részletesebb, hatértékű csoportosítást is, valamint kísérleteztünk a nem lineáris eshetőségek feltérképezése érdekében külön az egyes kohorszok mentén kétértékű változók bevezetésével is, sikertelenül). Ami még érdekes és némiképpen meglepő, az az, hogy a kérdezett nemének szignifikáns hatása van az újraelosztási preferenciákkal kapcsolatos attitűdre: a nők nagyobb, a férfiak kisebb államot preferálnának.

Az alapmodellt egy lépésben bővítettük ki az egyéni önérdeteket reprezentáló különböző változókkal. Az első kibővített modellbe így került bele a kérdezett jövedelme (az egy főre eső háztartási jövedelmek természetes alapú logaritmus formájában), az elmúlt időszakban megélt jövedelemváltozás (hogy alakult a megkérdezett és családja anyagi helyzetének változása az elmúlt tíz évben, a modellben ötfokúvá konvertált skála szerint), valamint a kérdezett jövőbeni jövedelmi pozíciójával kapcsolatos várakozása: azt, hogy a kérdezett elképzelése szerint az elkövetkező egy évben javulónak várja-e a saját illetve a családja anyagi helyzetét.

A jövedelem hatása továbbra is szignifikáns⁵⁴ és negatív: minél magasabb a kérdezett jövedelme, annál kisebb mértékben mondható állami újraelosztás-pártinak. Az általános jövedelem-várakozással kapcsolatos változó mindkét évben szignifikáns és negatív hatást gyakorol: minél inkább jövedelem növekedésére számít valaki, annál kisebb mértékben áll az újraelosztási opció mellé. 2007-ben már ez az egyik leginkább meghatározó tényező az állami redisztribúciós kereslet meghatározásában. A jövedelem és a jövedelmi várakozások bevonása elvesz valamennyit abból a hatásból, amelyet az egyes munkaerőpiaci kategóriákhoz tartozásnak tulajdonítottunk első körben. Másképpen fogalmazva: a nyugdíjasok és inaktívak/munkanélküliek részben azért redisztribúció-pártibbak, mert alacsonyabb a jövedelmük, illetve negatívabbak a tapasztalataik és a várakozásaik, nem csak önmagában azért, mert társadalmi-gazdasági státusuknál fogva érintettek az újraelosztásban.

A következő kibővített modell az eddigiekhez képest új „világnézeti” változókat von be. Az első egy kifejezetten ideológiai jellegű kérdésre adott válasz alapján képződik (mennyire ért egyet a megkérdezett azzal, hogy az egyéneknek nagyobb mértékben kellene felelősséget vállalniuk a saját sorsuk alakulásában vagy az államnak kellene ebben nagyobb

⁵⁴ 2003-ban csak 5 százalékos szinten.

szerepet játszanak). A második pedig a kockázattal kapcsolatos attitűdöt méri (egy olyan kérdés révén, hogy két lehetséges állásajánlat közül a megkérdezett véleménye szerint a nagyobb várható értékű bizonytalanabb jövedelmet hozó állást vagy pedig az alacsonyabb volatilitású de szerényebb jövedelmet hozó állást kellene-e elfogadni). A harmadik változó azokat különíti el egymástól, akik különbözőképpen tartják fontosnak a jövőre való takarékoskodást.

A kockázattal kapcsolatos változó hatása a várt irányban szignifikáns 2003-ban, 2007-ben viszont már nem az. Az általános ideológiai preferenciákat tükröző változó viszont mindkét évben meglehetősen erős összefüggést mutat az újraelosztási preferenciákkal. Bizonyos magasabb absztrakciós szinten persze az egyéni felelősségvállalással kapcsolatos attitűd és az újraelosztási preferencia egy töről fakad, de a modellből úgy látszik, hogy az általános gazdaságfilozófiai attitűd egyben az újraelosztási preferenciákat is meghatározza.

Végezetül a hatodik kibővített modell egy új változót tartalmaz: azt, hogy a megkérdezettek milyen a kialakult egyenlőtlenségi rendszerrel kapcsolatos véleménye (túlságosan nagynak tartja az egyenlőtlenségeket, vagy nem). Ez a változó is szignifikáns és pozitív 2003-ban: azok fogják nagyobb mértékben támogatni az állami újraelosztási opciót, akik egyébként elégedetlenek a kialakult egyenlőtlenségek mértékével. 2007-ben gyengébb, de érvényes ez az összefüggés.

Összefoglalva és az utolsó „politikamentes” modell eredményei alapján „újraolvasva” a lefutott regressziók eredményeit, a következőket találjuk.

Az állami újraelosztással kapcsolatos általános preferenciákat elsősorban a megkérdezettek általános gazdaság- és társadalompolitikai beállítottsága, világnézeti predispozíciója szabja meg. Ennek a kialakulása nyilván szocializációs tényezők, életút, foglalkozási pálya és sok más által befolyásolt, de mindenesetre az egyéni felelősségvállalással kapcsolatos általános (paternalista) attitűd nagyon erős hatást gyakorol az állam/piac opciók közötti választásra. Nagyon fontos az iskolázottság szerepe. A magasabb iskolázottságúak kisebb mértékben preferálják az állami megoldásokat (természetesen egyéb tényezők változatlansága mellett és természetesen azzal a megszorítással, hogy az értelmiségen belül is nagyfokú, de ebben az elemzési keretben nem vizsgálható heterogenitást gyaníthatunk). Az állami újraelosztással kapcsolatos preferenciákra jelentős szerepet gyakorol a megkérdezettek jövedelme, de annak nem csak a ténylegesen realizált összege, hanem a jövedelmek percipiált dinamikája is. Önmagában a foglalkoztatási helyzet (a megkérdezett egyének munkaerő-piaci státusza) hatása kisebb jelentőségű, de a vállalkozók, önálló egyszemélyes vállalkozások lényegesen kisebb állami újraelosztás iránti keresletet mutatnak, mint a társadalom többi csoportja.

A pártpreferenciák hatása szempontjából a legérdekesebb természetesen az utolsó modell. Ebben a tekintetben a két időpont között jelentős változás zajlott le. Az MDF szavazók preferenciái egyik időpontban sem térnek el szignifikánsan a többiekétől. Az SZDSZ szavazói mindkét időpontban szignifikánsan a kisebb állam mellett voltak. Jelentős volt viszont a változás a két legnagyobb párt szavazótáborának véleményét illetően. 2003-hoz képest 2007-re az MSZP szavazói lényegesen kisebb mértékben támogatják az „állampárti” opciókat, míg a FIDESZ szavazói ahhoz képest, hogy 2003-ban még nem tértek el szignifikánsan a népesség egészétől az állami újraelosztással kapcsolatos preferenciáik tekintetében, 2007-re már egyértelműen, szignifikánsan és jelentős mértékben támogatják az állami megoldásokat.

A kérdés természetesen az, hogy mi történhetett a két időpont között? Az egyik interpretáció szerint azt mondhatjuk, hogy kormánypárti és az ellenzéki szavazók véleménye ahhoz igazodott, amit a számukra egyébként kedves pártok vezetői nekik magyarázatként, véleményként, világértékelésként ajánlottak. Ennek is van pozitív valószínűsége, de úgy véljük, hogy egy másik interpretációnak is lehet létjogosultsága. Eszerint a népességben meglevő, az állami szerepvállalással kapcsolatos vélemény-eloszlás átfedte a pártpolitikai szavazótáborokat, amelyet felismert az ellenzéki párt vezetése és a keresletnek megfelelő vélemények hangoztatásával érte el támogatottságának jelentős mértékű emelkedését. Az igazság biztosan valahol e két értelmezés között lehet. Mindenesetre ez az elemzés is arra vezetett bennünket, hogy ma már a hagyományos „bal” és „jobb” oldal nem annyira a tradicionális gazdasági-társadalmi értékekhez kapcsolódik, hanem sokkal inkább a legnagyobb pártokkal való azonosulás szinonimája lett a választópolgárok egy nagyon jelentős nagyságú csoportja számára.

Irodalom

- Angelusz, Róbert és Tardos, Róbert (szerk). 2005. *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: Demokrácia Kutatások Központja Közhasznú Alapítvány.
- Enyedi Zsolt. 2004. „A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában.” *Századvég* 3. szám, pp. 3–26.
- Fábián Zoltán. 2005. „Törésvonalak és a politikai ideológiai azonosulás szerepe a pártszimpátiák magyarázatában.” In: Angelusz Róbert és Tardos Róbert (im.)
- Geyer, Robert. 2001. „Beyond the third way. The science of complexity and the politics of choice.” Paper prepared for the Joint Sessions of the ECPR, Grenoble, April 2001. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/grenoble/ws11/geyer.pdf>
- Giddens, Antony. 1999. *A harmadik út*. Agóra Marketing.
- Green-Pedersen, Christopher. 2002. *The Politics of Justification: Party Competition and Welfare State Retrenchment in Denmark and the Neatherlands from 1982 to 1998*. Amsterdam University Press.
- Tárki (2007): Adótudatosság, fiskális illúziók és az állami újraelosztással kapcsolatos preferenciák 2007-ben Magyarországon Budapest, Tárki, 2007 augusztus
- Tóth, István György (2007): Tolerance for inequalities and the demand for redistribution in Hungary, 1987-20051 <http://www.tarki.hu//adatbank-h/kutjel/pdf/b011.pdf>

12.1. táblázat Pártpreferencia-csoportok 2003-ban és 2007-ben

	2003		2007	
Pártpreferencia-csoport	N	Százalék	N	Százalék
Fidesz-MPP	919	30,6	1040	29,7
MSZP	771	25,7	478	13,6
SZDSZ	78	2,6	74	2,1
MDF	14	0,5	105	3,0
MIÉP	28	0,9	27	0,8
Munkáspárt	7	0,2	29	0,8
KDNP	–	–	20	0,6
Centrumpárt	28	0,9	–	–
Jobbik Magyarországért Mozgalom	–	–	21	0,6
Egyéb párt	20	0,7	49	1,4
Válaszmegtagadó, NA	328	10,9	592	16,9
Nem tudja, bizonytalan	813	27,1	1071	30,5
Összesen	3007	100,0	3506	100,0

Forrás: 2003. DKMKKA választáskutatási adatbázis AB verzió, TÁRKI Háztartás Monitor, 2007.

12.2. táblázat A válaszok megoszlása a tízfokú bal-jobb skálán 2003-ban és 2007-ben

	2003		2007	
	N	Százalék	N	Százalék
1 baloldali	129	8,6	152	4,3
2	62	4,1	96	2,7
3	110	7,3	207	5,9
4	83	5,5	246	7,0
5	261	17,3	607	17,3
6	139	9,2	304	8,7
7	99	6,6	301	8,6
8	134	8,9	227	6,5
9	55	3,6	111	3,2
10 jobboldali	107	7,1	214	6,1
válaszmegtagadó, NA	83	5,5	480	13,7
nem tudja, bizonytalan	244	16,2	562	16,0
Összesen	1507	100,0	3506	100,0

Forrás: 2003. DKMKKA választáskutatási adatbázis AB verzió, TÁRKI Háztartás Monitor, 2007.

12.3. táblázat A válaszok megoszlása a tízfokú liberális-konzervatív skálán 2003-ban és 2007-ben

	2003		2007	
	N	Százalék	N	Százalék
1 – liberális	113	7,5	81	2,3
2	76	5,0	88	2,5
3	100	6,7	216	6,2
4	110	7,3	260	7,4
5	218	14,5	330	9,4
6	145	9,6	657	18,7
7	81	5,4	294	8,4
8	76	5,1	262	7,5
9	52	3,4	100	2,8
10 – konzervatív	88	5,9	164	4,7
válaszmegtagadó, NA	79	5,2	446	12,7
nem tudja, bizonytalan	369	24,5	608	17,3
Összesen	1507	100,0	3506	100,0

Forrás: 2003. DKMKKA választáskutatási adatbázis AB verzió, TÁRKI Háztartás Monitor, 2007.

12.4. táblázat Az állam szerepével kapcsolatos attitűdök korrelációja a bal-jobb és a liberális-konzervatív skálával

		Sors	Adó	Munka	Tanulás	Szociális	Lakás	Mezőgazdaság
Bal-jobb	Korreláció (Pearson)	0,12	-0,09	0,08	0,23	0,02	0,01	0,20
	Szignifikancia-szint	0,00	0,00	0,00	0,00	0,32	0,49	0,00
	N	2400	2263	2391	2406	2318	2388	2336
Liberális-konzervatív	Korreláció (Pearson)	0,08	0,00	0,12	0,09	0,13	0,03	0,13
	Szignifikancia-szint	0,00	0,92	0,00	0,00	0,00	0,13	0,00
	N	2390	2284	2375	2394	2316	2380	2327

Az attitűd változók definícióját lásd a 12.1. szövegdobozban.

12.5. táblázat Az állam szerepével kapcsolatos attitűdök átlagai 0–100 fokú skálán a pártpreferencia-csoportokban*

	Sors			Adó			Munka			Tanulás			Szociális			Lakás			Mezőgazdaság		
	Átlag	N	Szórás	Átlag	N	Szórás	Átlag	N	Szórás	Átlag	N	Szórás	Átlag	N	Szórás	Átlag	N	Szórás	Átlag	N	Szórás
MSZP	38,4	463	30,9	37,7	433	25,7	64,2	460	29,1	57,4	463	32,6	60,1	438	31,6	37,8	459	32,0	51,1	453	31,6
Fidesz	50,5	1016	34,9	33,8	958	28,8	70,1	1006	30,8	77,4	1010	27,1	64,2	976	34,3	39,8	1007	34,0	63,9	993	30,8
SZDSZ	49,1	73	26,6	34,5	70	22,2	57,4	72	29,7	58,7	74	32,0	55,4	73	31,7	42,8	74	34,2	55,6	73	33,0
MDF	50,8	104	29,5	33,9	98	23,2	63,4	101	31,6	65,6	105	28,3	66,3	104	28,5	38,1	103	34,7	57,6	103	31,9
MIÉP	45,5	27	43,6	35,0	23	30,0	68,1	27	35,3	70,1	27	33,5	66,1	25	36,0	41,4	27	35,1	59,0	27	34,8
Munkáspárt	53,6	29	32,8	32,3	26	23,6	72,1	29	23,5	72,3	29	22,8	53,7	29	34,4	33,0	29	35,1	63,1	29	32,3
KDNP	42,1	20	28,0	28,7	17	23,6	71,6	20	21,7	73,4	20	30,4	78,7	18	28,0	46,6	19	34,2	63,0	20	24,7
Jobbik	48,1	21	34,9	41,4	21	35,5	62,7	21	32,8	83,7	21	20,8	61,0	20	35,6	34,3	21	25,8	55,9	21	34,9
Egyéb párt	32,3	48	28,3	30,9	46	27,1	58,3	48	35,7	61,1	47	34,3	59,3	48	36,3	29,1	48	30,3	49,3	46	36,0
Válaszmegtagadó	47,3	563	33,2	36,2	505	27,2	69,6	560	30,8	68,3	551	30,7	61,9	543	35,3	37,7	560	32,8	57,9	527	32,6
Bizonytalan	45,7	1013	32,0	40,2	899	27,1	69,2	997	28,3	70,1	983	28,2	65,3	944	31,7	41,8	979	32,7	59,6	933	30,1
Összesen	46,5	3379	33,1	36,6	3098	27,4	68,2	3341	30,0	69,9	3331	29,8	63,4	3218	33,2	39,6	3325	33,1	59,2	3226	31,5

* Az attitűd változók definícióját lásd a 12.1. szövegdobozban. A magasabb átlagérték paternalistább attitűdöt jelez.

12.6. táblázat Robusztus regressziós paraméterbecslések (magyarázandó változó: redisztribúciós index) 2003-ban

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell
Jövedelem (ln)		-0,34 (0,09)	-0,32 (0,09)	-0,32 (0,09)	-0,30 (0,09)
Múltbeli jövedelmi mobilitás (5 kat)		-0,07 (0,04)	-0,02 (0,04)	0,00 (0,04)	-0,01 (0,04)
Jövedelmi várakozások (3 kat)		-0,31 (0,06)	-0,21 (0,06)	-0,19 (0,06)	-0,16 (0,06)
Ideológia (egyéni felelősség preferencia)			0,56 (0,06)	0,52 (0,06)	0,50 (0,06)
Kockázatvállalás			-0,38 (0,14)	<i>-0,32</i> (0,14)	-0,36 (0,14)
Hedonizmus-preferencia			-0,02 (0,06)	-0,02 (0,06)	-0,01 (0,06)
Egyenlőtlenség averzió				-0,36 (0,06)	-0,35 (0,06)
MSZP					-0,49 (0,11)
FIDESZ					-0,09 (0,10)
SZDSZ					-0,90 (0,21)
MDF					-0,02 (0,34)
Vállalkozó	-0,97 (0,18)	-0,90 (0,19)	-0,79 (0,19)	-0,78 (0,19)	-0,76 (0,19)
Nyugdíjas	0,36 (0,12)	<i>0,28</i> (0,12)	0,32 (0,12)	0,33 (0,12)	0,34 (0,12)
Inaktív	<i>0,26</i> (0,11)	0,14 (0,12)	0,14 (0,13)	0,17 (0,13)	0,20 (0,12)
Életkor (3 kat)	0,08 (0,08)	0,11 (0,08)	0,06 (0,08)	0,07 (0,08)	0,09 (0,08)
Neme	0,24 (0,08)	0,25 (0,08)	0,22 (0,09)	<i>0,21</i> (0,09)	<i>0,18</i> (0,09)
Iskolai végzettség (4 kat)	-0,40 (0,04)	-0,27 (0,05)	-0,21 (0,05)	-0,21 (0,05)	-0,21 (0,05)
Budapest	-0,57 (0,11)	-0,58 (0,12)	-0,52 (0,12)	-0,51 (0,12)	-0,47 (0,12)
Falu	-0,08 (0,09)	-0,13 (0,09)	-0,12 (0,09)	-0,11 (0,09)	-0,12 (0,09)
konstans	0,62 (0,20)	5,75 (1,14)	4,23 (1,21)	4,72 (1,21)	4,48 (1,20)
N=	4373	4185	3895	3895	3895

Megjegyzés: **p<1%**, *1%<p<5%*, zárójelben a sztenderd hiba-becslések

12.7. táblázat Robusztus regressziós paraméterbecslések (magyarázandó változó: redisztribúciós index) 2007-ben

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell
Jövedelem (ln)		-0,86 (0,11)	-0,90 (0,11)	-0,88 (0,11)	-0,79 (0,11)
Múltbeli jövedelmi mobilitás (5 kat)		-0,07 (0,05)	-0,04 (0,05)	-0,02 (0,05)	-0,01 (0,05)
Jövedelmi várakozások (3 kat)		-0,42 (0,07)	-0,36 (0,07)	-0,36 (0,07)	-0,34 (0,07)
Ideológia (egyéni felelősség preferencia)			0,49 (0,07)	0,47 (0,07)	0,42 (0,07)
Kockázattvállalás			0,10 (0,16)	0,09 (0,16)	0,00 (0,16)
Hedonizmus-preferencia			-0,45 (0,21)	-0,43 (0,21)	-0,39 (0,21)
Egyenlőtlenség averzió				-0,16 (0,07)	-0,16 (0,07)
MSZP					-0,84 (0,14)
FIDESZ					0,42 (0,11)
SZDSZ					-1,10 (0,32)
MDF					-0,24 (0,26)
Vállalkozó	-0,78 (0,26)	-0,52 (0,25)	-0,66 (0,27)	-0,63 (0,27)	-0,70 (0,27)
Nyugdíjas	0,24 (0,14)	0,12 (0,14)	0,07 (0,15)	0,07 (0,15)	0,13 (0,15)
Inaktív	0,50 (0,14)	0,16 (0,15)	0,16 (0,15)	0,17 (0,16)	0,18 (0,15)
Életkor (3 kat)	0,20 (0,09)	0,20 (0,10)	0,22 (0,10)	0,23 (0,10)	0,26 (0,10)
Neme	0,31 (0,09)	0,32 (0,09)	0,29 (0,10)	0,30 (0,10)	0,32 (0,10)
Iskolai végzettség (4 kat)	-0,47 (0,05)	-0,30 (0,05)	-0,26 (0,05)	-0,26 (0,05)	-0,25 (0,05)
Budapest	0,07 (0,13)	0,31 (0,13)	0,33 (0,14)	0,37 (0,14)	0,47 (0,14)
Falu	0,50 (0,10)	0,49 (0,10)	0,51 (0,11)	0,51 (0,11)	0,47 (0,11)
konstans	0,22 (0,24)	12,54 (1,42)	12,04 (1,52)	11,92 (1,52)	10,57 (1,51)
N=	3556	3424	3195	3167	3167

Megjegyzés: **p<1%**, $1\% < p < 5\%$, zárójelben a sztenderd hiba-becslések

